

PEDAGOGIA ITALIANĂ ÎN CONTEXTUL ȘTIINTELOR EDUCAȚIEI

Cristina ISPAS

Universitatea „Eftimie Murgu”, Reșița, România

Pedagogy has known in the second half of the 20th century a radical change, with the apparition and multiplication of the educational sciences, which has determined the redefining of identity, the renewal of limits and the moving of the epistemological centre of weight of pedagogy. The switch from singular to plural, from pedagogy to the sciences of education, has been a crucial moment in the evolution of pedagogy. In our opinion, pedagogy holds a central part in respect to the other sciences of education, as no science of education appears unless it has a pedagogic basis. General pedagogy furnishes the general reference framework, ensures the epistemological basis of all sciences that are preoccupied with the study of education.

Dezbaterea privind fundamentarea epistemologică a pedagogiei, derulată pe parcursul a multor decenii, a stârnit pasiuni și controverse, a condus spre reexaminarea teoriilor pedagogice, precum și la conturarea altora noi. Franco Cambi [5, p.26] formulează câteva observații asupra epocii și asupra identității pedagogiei:

1. Epoca actuală a fost decisivă pentru a înțelege natura, statutul, complexitatea pedagogiei. Față de alte epoci, chiar riscul de dispariție al pedagogiei pe care l-a traversat în a doua jumătate a secolului trecut, a contribuit la restaurarea imaginii sale ca știință, la consolidarea poziției sale.
2. Aceasta a produs o reinterpretare a statutului dialectic al pedagogiei.
3. Munca de restaurare teoretică a fost prețioasă atât pentru a evita dispariția pedagogiei, cât și pentru a înțelege mai bine structura și rolul său și pentru a realiza un echilibru constant.
4. Pedagogia își asumă de altfel un rol polimorf, oscilant și integrat, care este întotdeauna problematic și care necesită o optică de reflexivitate critică.
5. Reflexivitatea epistemică, chiar și cea axiologică din care rezultă vocația de emancipare a acestei cunoașteri, reprezintă elementul său cel mai autentic și prețios.

Treptat, cercetarea științifică se configurează ca un nou ax în jurul căruia se învârtete pedagogia. Importantă devine reflecția epistemologică în jurul statutului, structurii logice, limbajului, specificității domeniului. Considerăm utilă prezentarea cuprinsului unor tratate de pedagogie apărute în Italia, pentru a înțelege mai bine specificul pedagogiei generale, preocupările sale în planul cunoașterii științifice.

Gino Dalle Fratte analizează relația pedagogiei cu alte științe umane. Autorul remarcă faptul că pentru această problemă gândirea pedagogică italiană a formulat soluții diferite, care pot fi însă grupate în patru clase [7, p.23]:

1. *Soluții pragmatice* – susțin că pedagogia nu posedă un obiect de studiu autonom. Prin urmare, pedagogia apelează la alte științe care pot să urmărească scopul educației în mod pragmatic. Limitele și pericolele acestor poziții, avertizează Dalle Fratte, constau, pe de o parte, în diminuarea rigorii epistemice a discursului pedagogic, iar pe de altă parte, se bazează prea mult pe aportul celorlalte științe.
2. *Soluții reduționiste* – tind să reducă pedagogia la psihologie sau sociologie. Asemenea soluții prezintă inconvenientul că limitează acțiunea educativă, deoarece limitează realitatea omului printr-o abordare unilaterală, psihologică sau sociologică.
3. *Soluții filozofice* – se referă la abordările tradiționale, conform cărora pedagogia este o filozofie aplicată. Este ignorat astfel specificul pedagogiei ca știință autonomă. Este poziție exprimată clar în Italia, la începutul secolului de către Giovanni Gentile, poziție combătută apoi de vasta literatură pedagogică, începând cu a doua jumătate a secolului XX.
4. *Soluții metodologice* – consideră termenul de pedagogie ca o denumire comună pentru o pluralitate de științe care se ocupă de fenomenul educativ, fără a dizolva însă pedagogia într-o sumă de specializări. Momentul unificator este realizat prin sinteza practico-proiectivă elaborată pe baza informațiilor oferite de științele educației.

Soluțiile din cea de-a patra categorie sunt cele mai apropiate de modul nostru de a concepe și a înțelege pedagogia. Pentru noi, pedagogia este cea mai importantă știință a educației, care servește ca reper epistemic pentru celelalte științe ce operează în domeniul pedagogic.

Cea de-a doua jumătate a secolului XX marchează transformarea radicală a pedagogiei prin trecerea de la pedagogie la științele educației, trecere care a determinat redefinirea identității, reînnoirea limitelor și mutarea centrului de greutate epistemologic al pedagogiei: „de la o cunoaștere unitară și «închisă» s-a trecut la o cunoaștere plurală și deschisă” [4, p.111].

Odată cu apariția științelor educației, pedagogia părea să fi pierdut, cel puțin în parte, unitatea sa de știință generală a educației. Se pot identifica o serie de cauze, externe și interne, responsabile, mai mult sau mai puțin, de această stare de fapt.

- Motivațiile externe responsabile de fragmentarea pedagogicului au în vedere proliferarea de modele specifice de cunoaștere, apte să dezvolte noi profesii, în condițiile unei cereri diversificate pe piața muncii.

- Pentru a descifra cauzele interne, pedagogia „trebuie să privească în interiorul său, pentru a înțelege ce anume o destabilizează” [14, p.45]. G. Sola identifică următoarele aspecte:

- știința generală a educației nu a știut să se afirme ca o cunoaștere unitară, capabilă să contribuie la studierea problematicilor educative;
- dificultățile întâmpinate de pedagogie sunt rezultatul unei științe lipsite de abilitatea de a-și apăra specificul cunoașterii sale;
- absența unei identități clare a împins pedagogia către „gregarism interdisciplinar”, condiție care a îndepărtat-o de nucleele fundamentale ale propriei cercetări;
- în urmărirea obiectivelor sale de cercetare, pedagogia este fie blocată în modele, dogme și ideologii, fie că este închisă într-un retoric, saturat de sloganuri;
- absența originalității euristice a condus la degenerarea pedagogiei în *practicism*, *didacticism* sau/și *tehnicism*, adesea ineficiente;
- lipsa unei gândiri poetice, creative aptă să stimuleze conceptualizări, nu stereotipii, a făcut din pedagogie o disciplină periferică;
- rolul marginal al pedagogiei ca știință este tributar, mai ales, „imobilității sale teoretice” [9, p.26];
- pedagogia nu a știut să-și cultive, cu rol de reflexie de reglementare, dimensiunea sa epistemologică.

Toate aceste aspecte vulnerabile au transformat pedagogia într-o „cunoaștere generică, incapabilă să reînvie propriile descoperiri, pe un teritoriu în care științele educației au avut contribuția lor la exproprierea pedagogicului” [14, p.46].

În opinia noastră, cheștiunea științificității, strâns legată de cea a autonomiei epistemologice a cunoașterii pedagogice, reprezintă fundalul teoretic pe care se conturează raporturile problematice dintre diferite științe care se ocupă de educație.

În Italia, reflecția asupra științificității pedagogiei a debutat la începutul anilor '50 prin Francesco De Bartolomeis. Acesta, într-un text devenit paradigmatic (*Pedagogia come Scienza*, 1953), a vorbit de știința (la singular, la fel ca și pozitivității) educației. Pentru autor, știința pedagogică în sens propriu, sistematic și unitar, nu există, dar trebuie să existe ca *atitudine* pentru a se elibera de „despotismul filozofiei idealiste”. De Bartolomeis, în 1953, deja vorbea de „științe pedagogice” pentru a indica acel complex de dispozitive disciplinare care oferă lecturi relevante experienței educative. Autorul evidențiază trei forme de bază pentru acest *corpus*: psihologia educației, sociologia educației și pedagogia experimentală [15, p.133].

Începând cu anii '50, pedagogia înregistrează o adevărată revoluție și o profundă transformare de imagine prin *trecerea de la pedagogie la științele educației*. Științele educației s-au afirmat sub această denumire în a doua jumătate a secolului XX, când „s-a vorbit de o conversiune definitivă și totală a pedagogiei în științele educației” [2, p.4].

Anii '60 marchează, pe de o parte, „disoluția” pedagogiei ca disciplină unitară cu caracter mai ales teoretic și, pe de altă parte, un pluralism științific intern al ex-pedagogiei.

Aldo Visalberghi este autorul italian care organizează științele educației într-o *enciclopedie pedagogică*. Visalberghi are ca reper două aspecte: nevoia de a identifica pe de o parte fundamentele științifice ale unei pedagogii ca știință riguroasă, iar pe de altă parte de a desena, în plan pragmatic, elementele care compun competența pedagogică a educatorului și învățătorului, în particular.

Visalberghi propune o reprezentare schematică a *enciclopediei educației* (sau pedagogică). Figurativ, aceasta se prezintă sub forma unui cerc împărțit în patru sectoare: sectorul psihologic, sectorul sociologic, sectorul metodologic, sectorul conținuturilor. De la fiecare sector pornesc sub forma razelor solare, benzi cu numele disciplinelor aferente fiecărui sector. În această enciclopedie a științelor educației, „marea absență”

este tocmai pedagogia generală. Aceasta ocupă o poziție externă, *obiectivă* pentru că reprezintă un moment de reflecție critică asupra întregului constituit din toate științele educației.

Diagrama lui Visalberghi reprezintă circularitatea cunoașterii pedagogice, punând în evidență cele patru sectoare fundamentale ale cunoașterii pedagogice în care se articulează reflexia științifică asupra proceselor educative: psihologic, sociologic, al conținuturilor, metodologic-didactic [15, p.136].

În prefața lucrării sale *Pedagogia e scienze dell'educazione* (1978), Aldo Visalberghi se distanțează însă de fenomenul cunoscut și în Italia de înlocuire a termenului de „pedagogie” cu cel de „științe ale educației”, deoarece este chiar „*legitim a se vorbi încă de pedagogie, pentru a indica abordarea cea mai generală și planificată a problemelor educative*” [17, p.9].

Pentru susținerea acestei afirmații, autorul discută despre *noua enciclopedie* a disciplinelor pedagogice, rezervând un loc extern filozofiei educației și pedagogiei generale. Pentru Visalberghi, „filozofia educației” nu indică numai o parte specifică a filozofiei, ci întreaga filozofie observată dintr-un anumit punct de vedere, fiind sinonim cu „reflecția generală asupra educației” sau teoria educației, mai exact cu „filozofia aplicată educației”. Problema apare din faptul că filozofia educației decurge din consecința rațiunii filozofice, iar din această condiție nu mai putea reface valorile și semnificațiile filozofiei și culturii. De aceea, observă autorul, este mai potrivită întoarcerea la pedagogie văzută ca un corp filozofic cu o oarecare autonomie, ce dispune de o normativitate a educației, de instrumente de analiză a dinamicii „scopuri–mijloace”, capabilă a crea noi valori și a defini noi sinteze generale de muncă și cercetare.

Visalberghi [17, p.21] recunoaște că o parte din disciplinele prezente în *enciclopedia educației* au un statut științific incert, fiind private de o „autonomie adevărată și proprie”. Autorul ia ca exemplu disciplina *teoria curriculumului*, a cărei științificitate este garantată de acțiunea completă a tuturor disciplinelor care compun „*enciclopedia pedagogică*”. Pe aceste baze, aparatul teoretic al disciplinei este anulat, în favoarea unei serii de instrumente și metode operative. Aceasta se dovedește benefică în plan operativ, adică în pregătirea educatorului, însă în privința cercetării științifice se constituie într-un adevărat obstacol. Evident, educatorul are nevoie de cunoștințe ample din psihologie, biologie, sociologie etc. *Aceasta nu înseamnă*, susține Visalberghi, *că disciplinele enumerate sunt și științe ale educației: sunt numai „alte” discipline, utile celor care se ocupă de educație*.

În acest cadru, pedagogia dispăre sub explicația de a fi „un termen mult prea general pentru a fi capabil să cuprindă la un loc științele educației” și filozofia educației [17, p.291]. Totuși, ea poate să apară cu o identitate înclinată spre planul operativ, pentru care „pedagogia, înțeleasă ca un corp normativ predispus acțiunii educative... trebuie să realizeze sinteze rapide, chiar dacă sunt aproximative, a cunoștințelor mai mult sau mai puțin solide și justificate, dar relevante pentru scopurile sale” [17, p.61].

O abordare diferită în privința științelor educației reclamă pentru pedagogie o explicită autonomie teoretică. În acest sens, Giovanni Genovesi afirmă că pedagogia are un rol fundamental în interiorul științelor educației „*deoarece ea oferă matricea epistemologică a tuturor științelor educației*” (sublinierea noastră). În același timp, pedagogia este cea care are misiunea de a evidenția ce este educația și a pune la punct un cadru de referință pentru asemenea obiect de studiu, ce intră ca unitate de investigație în câmpul de cercetare a unui număr impresionant de discipline [11, p.18].

Ulterior, reluând această temă, autorul revendică *unicitatea științei educației* și a problemelor legate de conceptul de *științe ale educației* în articolul intitulat „*Pedagogia e Pedagogie: tanti nome, tante scienze?*” (*Pedagogie și pedagogii: mai multe nume, mai multe științe?*), apărut în revista *Ricerche pedagogiche* nr.146, în 2003.

Giuseppe Flores d'Arcais sublinia că, în ciuda ambiguității epistemologice, care poate duce cu gândul la o practică, pedagogia este oricum cunoaștere, deci teorie. Autorul este de părere că a vorbi despre sociologie și psihologie ca fiind științe ale educației comportă mari riscuri în ceea ce privește abordarea procesului educativ. Flores d'Arcais realizează o distincție clară a celor două concepte: pedagogie și educație. El subliniază faptul că „pedagogia este întotdeauna o formulare teoretică; educația în schimb aparține practicii, deoarece se referă direct sau indirect la acțiunea și fapta omului”. Trebuie evitată deci identificarea pedagogiei cu educația sau formarea [8, p.119].

Numeroși pedagogi italieni (S. De Giacinto, 1977; G.Cives, 1973; G.M.Bertin, 1971, 1978; C.Pontecorvo, 1975; P.Bertolini, 1988), începând cu anii '70-'80, au încercat să furnizeze o reflexie epistemologică în legătură cu relațiile și raporturile dintre diferite științe ale educației, cu *toții fiind de acord că nici una dintre aceste*

științe nu poate substitui pedagogia. Astfel, S.De Giacinto a evidențiat organizarea sistemică a științelor educației, punând în lumină rețeaua de legături existente între acestea. G.Cives a evidențiat rolul de mediator al pedagogiei, pentru a da coeziune și unicitate fragmentării cunoașterii pedagogice în științele educației. P.Bertolini propune un model de științificitate și rigoare, inspirat din abordarea fenomenologică: experiența educativă conține „lecturi de sens” din diferite domenii disciplinare, se îmbogățește cu acestea.

În ultimii 20 de ani, preocuparea pentru științificitatea pedagogiei, ca știință transdisciplinară și pluridisciplinară, a condus la apariția în aproape toate universitățile italiene a unor departamente de științele ale educației, organisme academice organizate în formă multidisciplinară. Astfel, din 1993, studiile de licență în științele educației au înlocuit în universitățile italiene studiile de licență în pedagogie. Această abordare reflectă, în opinia noastră, caracterul postmodern al educației, cu accent pe deconstrucție (studierea fenomenului educativ prin prisma unui sistem de științe) și reconstrucție (în sensul realizării unei sinteze la nivelul teoriei educației), elemente deja abordate de către noi în primul capitol.

Fenomenul educativ este abordat în pluralitatea dimensiunilor sale. Raportul educativ este un „raport real” influențat de situația politică, motivat de convingerile educatorului și educatului. Curente gânderii pedagogice și ale experienței educative nu pot fi izolate în contextul istoric al dezvoltării societății.

Discursul pedagogic este inserat în aria de competență a științelor pozitiv-experimentale ale omului, cu referire specială la sociologie și psihologie, care erau respinse de către idealism din câmpul empiric și considerate incapabile a putea aspira la a fi interlocutor în ceea ce privește domeniul spiritului, căruia i se adresează.

Tema actuală a studiilor pedagogice din Italia pare să fie mai ales cea de a furniza o contribuție precisă la clarificarea problematicii educative, menținând în același timp propria autonomie de stabilire a punctului de vedere și rezistând la diferitele tentative de acaparare a obiectului său. Se pot menționa câteva dintre așteptările actuale de la pedagogie [16, p.166-170]:

- contribuție decisivă la prospectarea liniilor de transformare a sistemelor educative formale tradiționale, cu o referire particulară la școală;
- elaborarea liniilor informative ale educației permanente autentice;
- coordonarea perfecționării cadrelor didactice;
- aprofundarea tematicilor educației funcționale și de mediu, mai ales cu referire la mijloacele de comunicare de masă;
- a se deschide critic către metodologia pozitivă și comparativă de studiu;
- aprofundarea tematicilor asupra curriculumului de studiu și asupra aplicării tehnologiilor de instruire automatizată;
- reconsiderarea componentelor filozofice, mai ales în funcție de conținuturile etice ale raportului educativ;
- utilizarea cât mai productivă a contribuțiilor științelor pozitive ale omului, fără să abdice de la propria funcție sintetică distinctivă.

În opinia noastră, trecerea de la pedagogie la științele educației s-a realizat atât pe fondul unor rațiuni epistemologice, cât și datorită unor argumente de tip istorico-social: dezvoltarea unei societăți din ce în ce mai dinamice și mai deschise reclamă formarea unor oameni capabili să facă față inovațiilor sociale, culturale și tehnice. Pentru realizarea formării acestor oameni era nevoie de o nouă cunoaștere pedagogică al cărei accent cade pe experiență, fiind atentă și deschisă la analizarea propriei evoluții.

Franco Cambi oferă câteva explicații posibile ale trecerii de la pedagogie la științele educației [3, p.339-340]: 1) declinul pedagogiei tradiționale, filozofice, ca și cunoaștere unitară a educației; 2) afirmarea multor discipline auxiliare/constitutive ale cunoașterii pedagogico-educative: de la pedagogie la sociologie, până la specializările cele mai tehnice și sectoriale, de la docimologie la tehnologiile educative; 3) exercițiul de control reflexiv asupra multiplicității de științe ale educației, încredințat – în general – unei filozofii care dezvoltă un rol politico-cultural antropologic și o funcție epistemologică, de analiză a discursului pedagogic, de elaborare a modelelor de cunoaștere.

Științele educației devin resurse ale cunoașterii în domeniul pedagogic datorită caracterului lor specific, orientat spre a forma/educa. Ele reprezintă „vectorul și sensul elaborării lor în pedagogia” modernă și postmodernă. Cunoașterea pedagogică pleacă, în acest context, de la diferite științe, le angajează, dar nu numai le amestecă și le asimilează, ci le și orientează, le dispune – după un sens, care este acela formativ / educativ. În acest joc, pedagogia revine în forță, ca și cunoaștere generală a formării [2, p.5].

În aceeași perspectivă, coordonarea cunoștințelor dintre științele educației s-a realizat prin intermediul unei reflexivități asupra specificului pedagogiei, adică asupra educației/formării.

Științele educației de factură pedagogică, psihologică, sociologică, antropologică, uneori chiar și economică, încearcă să descrie, să explice modul în care este organizat și funcționează procesul educativ în general, iar din școală în mod special. Ele analizează ce efecte pedagogice produce în raport cu cerințele sociale, economice, politice adresate instituțiilor educative care reprezintă interesele societății (sau ale guvernului ori puterii).

Conform lui Mario Gennari și Anna Kaiser [9, p.15], pedagogia generală ghidează și reglementează *științele pedagogice; științele educației și științele formării*.

Științele pedagogice sunt acele cunoașteri dezvoltate direct din pedagogia generală. Pentru acestea pedagogia joacă un rol fondator.

Științele educației au apărut din confruntarea pedagogiei cu alte științe. Pentru acestea pedagogia joacă un rol de orientare.

Științele formării cuprind împreună *științele pedagogice și științele educației*. Pentru *științele formării* pedagogia este o știință de referință [9, p.16].

În opinia noastră, tentativele de definire a identității pedagogiei în contextul științelor educației apar mai degrabă problematice, deoarece științele care cercetează educativul se definesc, înainte de toate, după obiectivele lor și abia apoi după tehnicile și mijloacele lor de acțiune. Disciplinele preocupate de studierea educativului încearcă să cerceteze, pe de o parte, multiplele aspecte ale realității individului, iar pe de altă parte, condițiile de mediu în care se desfășoară activitatea educativă.

Una dintre problemele esențiale cu care s-a confruntat pedagogia o reprezintă dificultatea sa de a regândi autonomia cunoașterii pedagogice cu un aparat conceptual de referință fără a se dizolva în științele educației. Soluția părea să fie multiplicarea domeniilor disciplinare, legate în primul rând de practică și care mai târziu au aspirat la statutul de știință (exemplu: didactica).

Pedagogia generală are o relație de colaborare cu celelalte științe interesate de faptul educativ, acordă suport metodologic și praxiologic acestor științe. Științele educației se deosebesc de *pedagogia generală* tocmai prin perspectiva din care se raportează la educație. Fiecare dintre acestea propune o *optică specifică* asupra fenomenului educativ. Chestiunea este deschisă și nu este ușor de rezolvat într-o manieră definitivă. Aparatul interdisciplinar și complex al științelor educației devine funcțional în reorganizarea acestor discipline, prin „regândirea propriului dispozitiv epistemologic în lumina provocărilor, sau sugestiilor, postmodernității” [15, p.139-140].

Referințe:

1. Blezza F. Educazione XXI secolo. - Cosenza: Pellegrini, 2007.
2. Cambi F. Manuale di filosofia dell'educazione. - Roma-Bari: Laterza, 2000.
3. Cambi F. Manuale di storia della pedagogia. - Roma-Bari: Laterza, 2003.
4. Cambi F. Le pedagogie del Novecento. - Roma-Bari: Laterza, 2005.
5. Cambi F. Metateoria pedagogica. Struttura, funzione, modelli. - Bologna: CLUEB, 2006.
6. Cristea S. Fundamentele pedagogiei. - Iași: Polirom, 2010.
7. Dalle Fratte G. (a cura di) Teoria e modello in pedagogia. - Roma: Armando, 1986.
8. Flores d'Arcais G., Xodo Cegolon C. Intervista alla pedagogia. - Brescia: La Scuola, 1998.
9. Gennari M., Kaiser A. Prolegomeni alla Pedagogia Generale. - Milano: Bompiani, 2000.
10. Gennari M. Trattato di pedagogia generale. - Milano: Bompiani, 2006.
11. Genovesi G. Pedagogia e scienze dell'educazione. Alcune riflessioni // Borrelli M. La pedagogia italiana contemporanea. Vol. II. Cosenza Pellegrini, 1995, p.117-150.
12. Genovesi G. (a cura di). Scienze dell'educazione e ricerca educativa. - Ferrara: Corso, 1995.
13. Massa R. Istituzioni di pedagogia e scienze dell'educazione. - Roma-Bari: Laterza, 1990.
14. Sola G. (a cura di). Epistemologia pedagogica. Il dibattito contemporaneo in Italia. - Milano: Bompiani, 2002.
15. Tarozzi M. Pedagogie generale. Storie, idee, protagonisti. - Milano: Guerini Scientifica, 2001.
16. Viotto P., Scurati C. La pedagogia, oggi e le principali correnti. - Fossano: Esperienze, 1975.
17. Visalberghi A. Pedagogia e scienza dell'educazione. - Milano: Mondadori, 1978.

Prezentat la 16.06.2011